

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
Ο ΡΟΔΙΟΣ ΣΧΟΛΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΛΕΜΕΣΟΥ (1866-1870)
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΕΝΕΤΟΚΛΗΣ

Η ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης στη Λεμεσό στα νεότερα χρόνια ανάγεται στο έτος 1819, οπότε, υπό την επίδραση του νεοελληνικού διαφωτιστικού ρεύματος, ιδρύθηκε η Ελληνική Σχολή της πόλης, με Σχολάρχη τον εγχώριο Δημήτριο Θεμιστοκλή (1792-1848), απόφοιτο των Σχολών Κυδωνιών και Σμύρνης. Σύμφωνα με έγγραφα της εποχής, η Σχολή διέθετε βιβλιοθήκη και στεγαζόταν στο οίκημα της Μητρόπολης, που παραχωρήθηκε από τον Εθνομάρτυρα Μητροπολίτη Κιτίου (1810-1821) Μελέτιο Β'. Ακολουθούσε δε το πρόγραμμα του Φιλολογικού Γυμνασίου της Ιωνικής πρωτεύουσας, ενώ τα έξοδα λειτουργίας της καλύπτονταν από εισφορές εκκλησιαστικών και τοπικών παραγόντων, καθώς και «φιλοκάλων εμπόρων». Διέκοψε, όμως, τη λειτουργία της κατά τα τραγικά γεγονότα του 1821, οπότε ο Σχολάρχης εγκατέλειψε την πόλη και κατέφυγε στη Λάρνακα¹.

Μερικά χρόνια αργότερα, όταν οι πολιτικοκοινωνικές συνθήκες το επέτρεψαν, όπως είναι γνωστό από τα πρακτικά της γενικής συνέλευσης, που πραγματοποιήθηκε στις 4 Νοεμβρίου 1830 στην Αρχιεπισκοπή, αποφασίστηκε η επαναλειτουργία της, ως παράρτημα αντίστοιχης Σχολής, που θα ιδρυόταν στη Λευκωσία. Μάλλον, όμως, η απόφαση αυτή δεν

---

1. Οι σχετικές πληροφορίες για την ίδρυση της Σχολής περιλαμβάνονται σε επιστολή του Ιλαρίωνος Κυπρίου, «Προς τον Λόγιον κύριον Νικόλαον Θησέα», *Ερμής ο Λόγιος* 10 (1820) 519-521, την οποία αναδημοσίευσε ο Ιεζεκιήλ Βελανιδιώτης, «Μία επιστολή Ιλαρίωνος του Κυπρίου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 2 (1912) 408-412, καθώς και σε αριθμό εγγράφων των ετών 1819-1820, που εξέδωσαν οι Μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, «Ανέκδοτα Έγγραφα αναγόμενα εις την ίδρυσιν και συντήρησιν της πρώτης εν Λεμεσώ Ελληνικής Σχολής», *Απόστολος Βαρνάβας* 3 (1920-1921) 24-29, 38-41, και Κώστας Κύρρης, «Ανέκδοτα έγγραφα περί της Ελληνικής Σχολής Λεμεσού (1819, 1820)», *Κυπριακαί Σπουδαί* 42 (1978) 84-104. Για τον βίο του Θεμιστοκλή βλ. Γεώργιου Κηπιάδη, *Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη Νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών*, Αλεξάνδρεια 1888, σ. 49-52· Πασάλη Κιτρομηλίδη, *Κυπριακή Λογιοσύνη 1571-1878*, Λευκωσία 2002, σ. 140-141.

υλοποιήθηκε άμεσα. Οπωσδήποτε, όμως, όπως αναφέρεται στα Πρακτικά νέας γενικής συνέλευσης, που συγκλήθηκε στις 22 Μαΐου 1839, ήταν τότε σε λειτουργία, μαζί με Αλληλοδιδασκτική Σχολή της πόλης για την κατώτερη εκπαίδευση².

Από κείμενο του μετέπειτα Σχολάρχη της Λεμεσού Δημήτριου Νικολαΐδη, γνωρίζουμε ότι το 1834 είχε ιδρυθεί στη Λεμεσό Αλληλοδιδασκτική Σχολή, όπου δίδαξε ο Γεώργιος Σαλλουμίδης. Πληροφορούμαστε ακόμη, ότι το ίδιο έτος λειτούργησε Ελληνική Σχολή, την οποία διηύθυνε, μέχρι το 1838, ο Χριστόδουλος Βασιλειάδης από το Όμοδος, τον οποίο διαδέχθηκε, από το 1838 έως το 1841, ο Μάρκος Ανδρεάδης από τη Λεμεσό. Όπως αφήνει να εννοηθεί ο Νικολαΐδης, μέχρι τότε οι Σχολές αυτές ήταν ιδιωτικής φύσεως, ενώ αναφέρει με σαφήνεια, ότι Κοινοτική Σχολή, που περιλάμβανε ελληνικό και αλληλοδιδασκτικό τμήμα, ιδρύθηκε τελικά το 1841³. Ωστόσο, η έναρξη της λειτουργίας της Κοινοτικής Σχολής πρέπει να πραγματοποιήθηκε νωρίτερα, αφού, όπως αναφέρθηκε, η ύπαρξή της μαρτυρείται στα Πρακτικά της συνέλευσης του 1839.

Σύμφωνα και πάλιν με τον Νικολαΐδη, από το 1841 μέχρι το 1848, διηύθυνε τη Σχολή ο πρώην μαθητής του Θεόφιλου Καΐρη, Αρχιμανδρίτης Νικηφόρος Ευγενιάδης (†1861) από το Όμοδος, ο οποίος άφησε αναμνήσεις άριστου κληρικού, που όλοι σέβονταν και εκτιμούσαν. Ο Ευγενιάδης, όπως γνωρίζουμε από σχετικές μελέτες των Λοΐζου Φιλίππου και Ιερώνυμου Περιστιάνη, που στηρίχθηκαν, κυρίως, σε προφορικές μαρτυρίες παλαιότερων

---

2. Τα Πρακτικά των γενικών συνελεύσεων, των ετών 1830 και 1839, εκδόθηκαν και σχολιάστηκαν από τον Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, Λευκωσία 2011, σ. 74-82 (τα σχόλια), σ. 248-255, 262-266 (η έκδοση).

3. Βλ. Δημήτρη Νικολαΐδη, «Ολίγα περί της Νήσου Κύπρου», *Νέον Κίτιον*, 10/22.10.1879, όπου παρατίθεται κείμενο, που είχε πρωτοδημοσιευτεί στην εφημερίδα «Κλειώ» της Τεργέστης. Παρά το γεγονός, ότι το κείμενο αυτό αποτέλεσε την κύρια πηγή για τη συγγραφή της ιστορίας των πρώτων χρόνων της εκπαίδευσης της πόλης, εντούτοις παρέμεινε αθησαύριστο. Γι' αυτό, και λόγω της σπουδαιότητάς του, το σχετικό απόσπασμα για τα σχολεία της Λεμεσού αναδημοσιεύεται στο τέλος της ανά χείρας εργασίας.

κατοίκων, κληροδότησε στη Σχολή τη βιβλιοθήκη του, που εμπλουτίστηκε αργότερα με τις δωρεές του Ιερομόναχου Μελετίου και του πρόκριτου Πέτρου Λαμπριανού⁴.

Μετά τον Ευγενιάδη, ανέλαβε τη διεύθυνση της Σχολής, από το 1848 έως το 1864, που αποσύρθηκε οριστικά από την εκπαίδευση, ο προαναφερθείς Λεμεσιανός λόγιος Δημήτριος Νικολαΐδης (1823-1888)⁵, ο οποίος ήταν απόφοιτος της Ιονίου Ακαδημίας και του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σύμφωνα με την τοπική παράδοση, οι κάτοικοι της πόλης αποκαλούσαν την Ελληνική Σχολή με την ονομασία «Πάνω Σχολείο», επειδή στεγαζόταν στο ανώγειο του οικήματος, που περιέβαλλε τον ναό της Αγίας Νάπας, και την Αλληλοδιδασκτική ως «Κάτω Σχολείο», επειδή βρισκόταν στο ισόγειο του ίδιου κτηρίου⁶.

Όπως γνωρίζουμε από επιστολή προκρίτων, ημερομηνίας 27 Απριλίου 1850, προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Α΄ (1849-1854), κατά την περίοδο αυτή μέρος των εξόδων λειτουργίας της Σχολής καλυπτόταν από εισφορά της Αρχιεπισκοπής, που τότε ανερχόταν στο ποσό των 500 γροσίων⁷. Επίσης, από άλλη επιστολή, ημερομηνίας 29 Ιανουαρίου 1860, και πάλιν προκρίτων της πόλης, προς τον διάδοχο του Κυρίλλου Α΄, νέο Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄ (1854-1865), πληροφορούμαστε ότι η Σχολή στεγαζόταν σε οίκημα του ναού της Αγίας Νάπας και πως οι μαθητές της ανέρχονταν στους είκοσι άρρενες. Επίσης, από την ίδια επιστολή γίνεται γνωστό ότι στη Λεμεσό λειτουργούσαν και δύο Αλληλοδιδασκτικές Σχολές, ανά μία σε κτήρια των ναών της Αγίας Νάπας και της Παναγίας Καθολικής, με 80 και 40 άρρενες μαθητές, αντιστοίχως. Όπως αναφέρεται, σε κάθε Σχολή υπήρχε ένας δάσκαλος, τα

---

4. Λοΐζου Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, τ. Α΄, Λευκωσία 1930, σ. 243 (για τους Νικηφόρο και Μελέτιο)· Ιερώνυμου Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής κατοχής (1571-1878)*, Λευκωσία 1930, σ. 239 (για τον Νικηφόρο)· Δημήτριου Νικολαΐδη, *Οι Σωζόμενοι Λόγοι*, Λάρνακα 1892, σ. 60 (για τον Λαμπριανού).

5. Για τον βίο του Δ. Νικολαΐδη βλ. Π. Κιτρομηλίδη, *Κυπριακή Λογιοσύνη*, ό.π., σ. 210-212· Αριστεΐδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Β΄, Λευκωσία 2018, σ. 551.

6. Αγνής Μιχαηλίδη, *Λεμεσός, η παλιά πολιτεία*, Λευκωσία 1981, σ. 153.

7. Ιωάννη Παπαπορφυρίου, «Έκδοσις εγγράφων της Αρχιεπισκοπής Κύπρου», *Απόστολος Βαρνάβας* 5 (1922-1923) 29.

δε έξοδα λειτουργίας τους καλύπτονταν από εισφορές των εκκλησιαστικών παραγόντων του τόπου, των κατοίκων και των γονέων των παιδιών⁸. Ακόμη, από άλλες πηγές γνωρίζουμε, ότι στην Ελληνική Σχολή φοιτούσαν, κατά το σχολικό έτος 1863-64, μόνο πέντε μαθητές, οι οποίοι πλήρωναν ως δίδακτρα 500 γρόσια έκαστος, και πως, μεταξύ των ετών 1864 και 1866, διέκοψε τη λειτουργία της, πιθανότατα για οικονομικούς λόγους⁹.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το 1859, κατά την περίοδο της Σχολαρχίας του Νικολαΐδη, ελήφθη απόφαση για την ίδρυση Παρθεναγωγείου στην πόλη, που λειτούργησε τελικά το 1861 με την ονομασία «Η Ελπίς» και πρώτη διδασκάλισσα, μέχρι το 1868, την Αθηναία Αρσακειάδα Μαριγώ Λαζαρίδου, μετέπειτα σύζυγο Δημοσθένη Πηλαβάκη. Τη Μαριγώ διαδέχθηκε η επίσης Αρσακειάδα θυγατέρα του Γερμανού φιλέλληνα Έρμαν Έβερετ, Ελένη, μετέπειτα σύζυγος του γιατρού Ιωάννη Καραγεωργιάδη, η οποία δίδαξε μέχρι το 1876¹⁰.

Στο μεταξύ, οι πρόκριτοι της Λεμεσού αναζήτησαν προσοντούχο εκπαιδευτικό για να επαναλειτουργήσει τη Σχολή και να αναλάβει τη διεύθυνσή της. Ζήτησαν για τον σκοπό αυτό τη βοήθεια των εγκατεστημένων στην ελληνική πρωτεύουσα Κυπρίων, όπου βρισκόταν και το μοναδικό ανώτατο εκπαιδευτήριο του Ελληνισμού, κατά παρόμοιο τρόπο, που έπρατταν οι σχολικοί έφοροι της Λευκωσίας. Όπως γνωρίζουμε από πηγές της εποχής, οι τελευταίοι αποτείνονταν, κυρίως, στους αδελφούς Αναστάσιο (†1894) και Γεώργιο (†1896) Κωνσταντινίδη, καθώς και στον Νικόλαο Σαρίπολο (1817-1887), οι οποίοι μεριμνούσαν, τόσο για τη στελέχωση των σχολείων της κυπριακής πρωτεύουσας με κατάλληλους

---

8. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω*, ό.π., σ. 242-243.

9. Αριστόδημου Πηλαβάκη, *Η Λεμεσός και τα σχολεία της*, Λεμεσός 1929, σ. 76.

10. Αρ. Πηλαβάκη, *Η Λεμεσός και τα σχολεία της*, ό.π., σ. 115-123· Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω*, ό.π., σ. 246-253· Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 243-246· Αρ. Κουδουνάρη, «Αρσάκειος και Λεμεσός: Η Συμβολή του Αρσακείου στην Παιδεία της Κύπρου», στον τόμο: Σαλώμης Παπαδήμα - Σοφοκλέους (επιμ.), «*Η Παιδεία εν Λεμεσώ*», *Πρακτικά 2ου Επιστημονικού Συμποσίου Προφορικής Ιστορίας 2006*, Λεμεσός 2009, σ. 149.

εκπαιδευτικούς, όσο και για την αποστολή σχολικών βιβλίων¹¹. Το ίδιο έπραξαν και οι πρόκριτοι της Λεμεσού, οι οποίοι, με τη βοήθεια του Σαρίπολου¹², επέλεξαν τελικά, για τη διεύθυνση της Ελληνικής Σχολής της πόλης, τον Ρόδιο Δημήτριο Βενετοκλή, ο οποίος είχε πρόσφατα αποφοιτήσει από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο Βενετοκλής γεννήθηκε στη Ρόδο το 1836 και ήταν γιος του Φιλικού και παλαιού αγωνιστή της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 Βασίλειου και αδελφός του Μίνωα Βενετοκλή (1837-1920), απόφοιτου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και δικηγόρου «παρά τοις Μικτοίς και Προξενικοίς Δικαστηρίοις Αλεξανδρείας», από το 1869 έως το 1904. Ήταν επίσης ανεπιός εκ πατρός του λόγιου και ποιητή Παναγιώτη Βενετοκλή (1792-1874), ο οποίος είχε σπουδάσει στη Σμύρνη και εργάστηκε στη συνέχεια ως δάσκαλος στη Ρόδο. Ας σημειωθεί ότι ο τελευταίος εξέδωσε στην Αθήνα, το 1872, το βιβλίο «Βραχεία παρατηρήσεις εις τινας λέξεις και παροιμίας της καθ' ημάς Ελληνικής γλώσσης, εκ των Ατάκτων του μακαρίτου σοφού Κοραή και εκ των Κυπριακών του καθηγητού κυρίου Σακελλαρίου», όπου συγκρίνει διαλεκτικές λέξεις και παροιμίες, οι οποίες περιλαμβάνονται στα δύο προαναφερθέντα έργα και τις αντιπαραβάλλει με αυτές, που συνηθίζονταν στη Ρόδο¹³. Είναι πολύ πιθανόν ο Ρόδιος λόγιος να προμηθεύτηκε το βιβλίο του Σακελλαρίου από

---

11. Για μερικές τέτοιες περιπτώσεις βλ. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, Λευκωσία 1991, σ. 467-468, 477, όπου σχετικές αναφορές σε έγγραφα του κώδικα. Για τους αδελφούς Αναστάσιο και Γεώργιο Κωνσταντινίδη και τον Νικόλαο Σαρίπολο βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., τ. Α', σ. 377-378, και τ. Β', σ. 727-728, αντιστοίχως.

12. Τη σχετική πληροφορία αντλούμε από επιστολή του Ν. Σαρίπολου, ημερομηνίας 24 Σεπτεμβρίου 1868, προς τους σχολικούς εφόρους της Λευκωσίας. Βλ. Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 136.

13. Για την οικογένεια Βενετοκλή βλ. Χριστόδουλου Παπαχριστοδοπούλου, *Ιστορία της Ρόδου*, Αθήνα 1972, σ. 471, 489-490.

τον ανεψιό του, Δημήτριο, αφού η έκδοσή του πραγματοποιήθηκε την περίοδο, κατά την οποία ο τελευταίος υπηρετούσε στην Κύπρο¹⁴.

Η παρουσία του Βενετοκλή στη Λεμεσό διασώθηκε ανάμεσα στους παλαιότερους κατοίκους της πόλης και καταγράφηκε τη δεκαετία του 1920 από τους προαναφερθέντες Φιλίππου και Περιστιάνη, καθώς και από τον διδάσκαλο Αριστόδημο Πηλαβάκη. Όπως αναφέρεται σχετικά, ο Βενετοκλής αφίχθη στη Λεμεσό από την Αθήνα το 1866, ή, κατά τον Περιστιάνη, το 1867, και υπηρέτησε στην Ελληνική Σχολή της πόλης μέχρι το 1870, που αποδέχθηκε πρόσκληση του Έλληνα Αιγυπτιώτη Τζων Αντωνιάδη, για να διδάξει τα παιδιά του κατ' οίκον, οπότε ανεχώρησε για την Αλεξάνδρεια. Σύμφωνα με τις σχετικές μαρτυρίες, υπήρξε λόγιος και άφησε φήμη καλού εκπαιδευτικού, ο οποίος εργάστηκε με συνέπεια για την πρόοδο των μαθητών του¹⁵.

Σχεδόν αμέσως μετά την άφιξή του, ο Βενετοκλής έστειλε επιστολή, ημερομηνίας 8 Ιανουαρίου 1867, προς τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο (1865-1900), και τον ενημέρωσε για την ανάληψη των διευθυντικών του καθηκόντων. Σε αυτήν εκφράζει με κολακευτικά σχόλια τον θαυμασμό του για την παιδεία και τη φρόνηση του Κύπριου Αρχιεπισκόπου, σημειώνοντας επίσης, ότι θα κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια, για να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των φιλόμουσων κατοίκων της Λεμεσού, που του είχαν εμπιστευτεί τη μόρφωση των παιδιών τους¹⁶.

---

14. Πρόκειται για το βιβλίο: *Τα Κυπριακά*, τ. Γ', *Η εν Κύπρω γλώσσα*, που τυπώθηκε στην Αθήνα, το 1868. Για τον βίο του πρώην Σχολάρχη της Λάρνακας, από το 1849 έως το 1854, Αρκάδα στην καταγωγή, Αθανάσιου Σακελλάριου (1826-1901), βλ. Π. Κιτρομηλίδη, *Κυπριακή Λογιοσύνη*, ό.π., σ. 234-237· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., τ. Β', σ. 721-722.

15. Αρ. Πηλαβάκη, *Η Λεμεσός και τα σχολεία της*, ό.π., σ. 78· Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω*, ό.π., σ. 245· Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 239-240. Τα ίδια μαρτυρεί και ο Δημήτριος Νικολαΐδης στη μελέτη του, που, όπως έχει αναφερθεί, σχετικό απόσπασμά της παρατίθεται στη συνέχεια της ανά χειράς εργασίας.

16. Αρχεΐον Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΙΖ'. Εκπαιδευτικά Αρχιεπισκοπικής Περιφέρειας, Αμμοχώστου, Θρόνου Πάφου, Θρόνου Κιτίου, Θρόνου Κυρηνείας 1868-1883*, αρ. 28. Το σχετικό έγγραφο δημοσιεύεται στη συνέχεια της ανά χειράς εργασίας.

Δυστυχώς δεν έχουν σωθεί ικανές αρχειακές μαρτυρίες για την ιστορία της Ελληνικής Σχολής την περίοδο της διεύθυνσής της από τον Βενετοκλή, που θα μας διαφώτιζαν για τον αριθμό των τάξεων και των μαθητών της, για τα μαθήματα διδασκαλίας, ή και για άλλα σχετικά θέματα. Προφορικές μαρτυρίες υποστηρίζουν ότι, η Σχολή ήταν τότε μονοτάξια και έτσι παρέμεινε μέχρι που ανέλαβε τη διεύθυνσή της ο διάδοχός του, Ανδρέας Θεμιστοκλέους (1843-1918), ο οποίος την ανέπτυξε σταδιακά σε πεντατάξια¹⁷. Ωστόσο, η πληροφορία αυτή μάλλον δεν ανταποκρίνεται προς την πραγματικότητα, αφού σε σχετική ομιλία, που εκφωνήθηκε, το 1911, από τον μετέπειτα Γυμνασιάρχη και γαμβρό του Θεμιστοκλέους, Αργυρό Δρουσιώτη (1880-1973), κατά τον εορτασμό της τεσσαρακονταετηρίδας του πρώτου, αναφέρθηκε ότι η Σχολή ήταν τότε τριτάξια, που είναι και το πιθανότερο¹⁸.

Οι μόνες σχετικές μαρτυρίες της εποχής προέρχονται από κώδικα, όπου περιλαμβάνονται έσοδα και έξοδα της Ελληνικής και Αλληλοδιδασκτικής Σχολής και του Παρθεναγωγείου της πόλης, από τον Ιούλιο του 1866 μέχρι τον Μάρτιο του 1867. Σε αυτόν σημειώνεται, ότι ο μισθός για έξι μήνες, έως και την 1η Ιουνίου 1867, του ελληνοδιδασκάλου, που δεν κατονομάζεται, ανερχόταν στο ποσό των 5,800 γροσίων και πως το ταξίδι του από την Αθήνα κόστισε άλλα 897 γρόσια. Επίσης, στον ίδιο κώδικα, περιλαμβάνονται έσοδα και έξοδα των σχολείων από την 1η Απριλίου 1870 μέχρι το τέλος Απριλίου 1871, όπου καταγράφονται ο μισθός του Βενετοκλή, για το εξάμηνο από την 1η Ιουνίου έως την 1η Δεκεμβρίου 1870, του διαδόχου του, Ανδρέα Θεμιστοκλέους, μέχρι την 1η Απριλίου, και του «γαλλοδιδασκάλου Σιμά»¹⁹. Πρόκειται, όπως γνωρίζουμε από την παράδοση των

---

17. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω*, ό.π., σ. 246· Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 240.

18. Βλ. Αρ. Πηλαβάκη, *Η Λεμεσός και τα σχολεία της*, ό.π., σ. 79, όπου δημοσιεύεται απόσπασμα της σχετικής ομιλίας. Για τον Αρ. Δρουσιώτη βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., τ. Α', σ. 165.

19. Ο κώδικας αυτός μελετήθηκε από τον Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 250-252.

παλαιότερων κατοίκων, για τον διδάσκαλο Γεώργιο Σιμά από την Κρήτη, ο οποίος προσελήφθη στη Σχολή το 1867, όπου δίδαξε γαλλικά, έως το 1871²⁰.

Από τις ανωτέρω καταγραφές συμπεραίνουμε, ότι ο Βενετοκλής δίδαξε στην Ελληνική Σχολή της Λεμεσού από την 1η Δεκεμβρίου 1866, αφού ο μισθός, που του καταβλήθη μέχρι την 1η Ιουνίου 1867, αφορούσε συνολικά έξι μήνες. Επίσης, βεβαιώνεται η σχετική αναφορά για άφιξή του από την Αθήνα, αφού καταγράφονται έξοδα ταξιδιού του από την ελληνική πρωτεύουσα για την Κύπρο. Ακόμη, μαρτυρείται η παρουσία του στη Σχολή μέχρι την 1η Δεκεμβρίου 1870, οπότε, προφανώς, παρέδωσε τα ηνία της διεύθυνσής της στον διάδοχό του, Ανδρέα Θεμιστοκλέους, η προσωπικότητα του οποίου δέσποσε στη ζωή της πόλης, για πενήντα σχεδόν χρόνια.

Ο Θεμιστοκλέους είχε πραγματοποιήσει λαμπρές σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, καθώς και στη Χαϊδελβέργη και το Μόναχο, και υπήρξε ακραιφνής ιδεολόγος και σπουδαίος κοινωνικός και αθλητικός παράγοντας. Επί των ημερών του, οι απόφοιτοι της Σχολής θεωρούνταν από τους πλέον καταρτισμένους, και ήταν περιζήτητοι, για να εργαστούν ως δάσκαλοι. Επίσης, πολλοί άλλοι μαθητές του διακρίθηκαν στην εθνική και κοινωνική ζωή του νησιού και συνέβαλαν στην επαύξηση της φήμης του διδασκάλου τους. Εργάστηκε δε για τη σταδιακή ανάπτυξη της Σχολής με την προσθήκη αρχικά τετάρτης και στη συνέχεια πέμπτης τάξης, και στη μετατροπή της, το 1906, σε Ημιγυμνάσιο, στο οποίο συνέχισε να υπηρετεί ως διευθυντής, μέχρι την αφυπηρέτησή του, το 1913²¹.

Η επιβλητική παρουσία του Θεμιστοκλέους στα εκπαιδευτικά ζητήματα της Λεμεσού συνέτεινε, ώστε να επισκιαστεί η αντίστοιχη των προκατόχων του. Γι' αυτό και πολύ λίγες

---

20. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω*, ό.π., σ. 246. Η αναφορά των Αρ. Πηλαβάκη, *Η Λεμεσός και τα σχολεία της*, ό.π., σ. 89· Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 240, για πρόσληψή του το 1866 είναι μάλλον λανθασμένη, αφού στον κατάλογο των εξόδων, στον προαναφερθέντα κώδικα, περιλαμβάνεται, για το έτος αυτό, μέχρι και το καλοκαίρι του 1867, μόνο μισθός για τον Βενετοκλή, χωρίς να γίνεται καμία αναφορά σε μισθοδοσία άλλου διδασκάλου.

21. Για τον βίο του Α. Θεμιστοκλέους βλ. Πέτρου Παπαπολυβίου, «Ανδρέας Θεμιστοκλέους: Η μεγαλύτερη μορφή της νεώτερης ιστορίας της εκπαίδευσης της Λεμεσού», στον τόμο: Σ. Παπαδήμα - Σοφοκλέους (επιμ.), *«Η Παιδεία εν Λεμεσώ»*, ό.π., σ. 175-176.

αναφορές έχουν καταγραφεί για τον Δημήτριο Βενετοκλή, όπως αυτή του νεαρού τότε μαθητή της Αλληλοδιδασκτικής Σχολής Ευστάθιου Παρασκευά (1860-1943), που τον θυμάται να φορεί καπέλο, σε μια περίοδο που στο σύνολό τους οι ντόπιοι έφεραν επί της κεφαλής τους φέσι²². Το γεγονός αυτό αντιπροσώπευε, στην τουρκοκρατούμενη τότε Λεμεσό, το αίσθημα της ελευθερίας, που διαχεόταν από το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Δεν έχουμε υπόψη μας αν προκάλεσε τη μίση των Οθωμανικών Αρχών της πόλης, όπως είχε συμβεί την ίδια περίοδο με τον ελληνικής υπηκοότητας διδάσκαλο του χωριού Ευρύχου, τον οποίο ο Οθωμανός διοικητής, Ταΐπ Πασάς, κατήγγειλε με επιστολή, ημερομηνίας 24 Οκτωβρίου 1866, στον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο ότι έφερε καπέλο αντί φέσι και ζητώντας να τερματιστούν οι υπηρεσίες του και να αντικατασταθεί από υπήκοο της Υψηλής Πύλης²³.

---

22. Βλ. *Αλήθεια*, 16.7.1939 [= Κώστα Πιλαβάκη, *Η Λεμεσός σ' άλλους καιρούς*, Λεμεσός 1977, σ. 73]. Για τον Ευ. Παρασκευά βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., τ. Β', σ. 621. Είναι ενδεικτικό του γεγονότος αυτού, ότι οι αναφορές στον Βενετοκλή, στα περισσότερα βιβλία για την ιστορία της Λεμεσού, είναι επιγραμματικές. Για παράδειγμα βλ. Κ. Πιλαβάκη, *Η Λεμεσός σ' άλλους καιρούς*, ό.π., σ. 143.

23. «Τῷ Μακαριωτάτῳ καί σεβασμιωτάτῳ Αρχιεπισκόπῳ Κύπρου Κυρίῳ Κυρίῳ Σωφρονίῳ, Εἰς Ἄμύχωστον. Μακαριώτατε, Ὁ διδάσκαλος τῆς ἀλλιλοδιδασκτικῆς σχολῆς τοῦ χωρίου Εὐρήχους τῆς επαρχίας λεύκας, ὡς ἐπιπροφορίθιν βάζει ἐπιτῆς κεφαλῆς του καππέλλον καί κυρίττη ὅτι εἶνε υπήκοος ἕλληνας, τονά ἔχουν τούτον διδάσκαλον τόν πέδον ξένης υπηκοότητος, ἀντιβέννη εἰς τήν ἔννηαν τίς βεζιρακῆς βασιλικῆς διαταγῆς τίν ὅπῃαν μᾶς ἔχει κυνοποιήσι διατούτο, πρέπει νά διατάξετε τούς ιερίσ καί πατέρες τόν πέδον νά ἀπολίσουν τόν εἰριμένον διδάσκαλον καί νά λάβουν ἕτερον ἐκτόν υπηκόον τίς ὑψηλῆς πίλις. Δέξασθε παρακαλώ τούς ἀκριβοῦς χερετισμούς μου καί τήν διαβέβουσι τῆς ἐξερέτου ὑπολιμεός μου. λευκοσίαν τήν 24 ὀβρίου 1282 / 1866, ὁ Διοικητής Κύπρου Τταΐπ Πασάς». Βλ. Ἀρχεῖο Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, *Βιβλίον ΚΘ'. Τοπικά Ζητήματα. Τουρκοκρατία ἐπί Ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου 1865-1900*, ἀρ. 20. Ὅπως γνωρίζουμε ἀπό ἄλλες πηγές, πρόκειται γιά τόν διδάσκαλο Μιχαήλ Ἰωαννίδη ἀπό τόν Πρόδρομο, γιά τόν βίο του ὁποῖου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ὁ δάσκαλος Μιχαήλ Ἰωαννίδης (1821-1892)», *Φιλολογική Κύπρος* (1993) 160-163· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., τ. Α', σ. 251-252.

Ο Βενετοκλής παρέμεινε στη Λεμεσό μέχρι τα τέλη του 1870, οπότε ανεχώρησε για την Αλεξάνδρεια, όπου ανέλαβε, όπως αναφέρθηκε, καθήκοντα κατ' οίκον διδασκάλου. Ακολούθως υπηρέτησε, από το 1878, ως διευθυντής των γυμνασιακών τάξεων και στη συνέχεια ως πρώτος γυμνασιάρχης του Αβερώφειου Γυμνασίου Αλεξανδρείας. Επί των ημερών του προσετέθη, το 1887, τρίτη γυμνασιακή τάξη και δύο χρόνια αργότερα τέταρτη, οπότε προσελήφθη επίσης ο φιλόλογος Γεώργιος Παλαιολόγος, ενώ το 1890 αναγνωρίστηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση, ως ισότιμο με τα τετρατάξια Γυμνάσια της Ελλάδας. Ας σημειωθεί ότι στο Αβερώφειο Γυμνάσιο φοίτησαν και πολλοί νεαροί Κύπριοι, αρκετοί από τους οποίους ήταν υπότροφοι της Κυπριακής Αδελφότητας της Αιγύπτου²⁴.

Η συμβολή του Βενετοκλή στην προαγωγή της ελληνικής παιδείας στην Αλεξάνδρεια, μέχρι το 1905, που απεχώρησε, υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, και για τον λόγο αυτό του απονεμήθηκαν πολλές τιμητικές διακρίσεις από την Πολιτεία και την Εκκλησία²⁵. Ένδειξη της καθολικής αναγνώρισης για την προσφορά του αυτή υπήρξε και η κατασκευή προτομής του, που τοποθετήθηκε, μαζί με σχετική επιγραφή, σε χώρο της Τοσιτσαίας Σχολής²⁶.

Κατά το διάστημα της παραμονής του στην Αίγυπτο, ο Βενετοκλής ανέπτυξε ποικίλη πολιτιστική δράση, με ομιλίες στα σχολεία της πόλης και σε κοινοτικούς συλλόγους, έξι τουλάχιστον από τις οποίες κυκλοφόρησαν σε έντυπη μορφή. Πρόκειται για τις μελέτες: 1. «Αυτοσχέδιος λόγος "περί φιλίας", απαγγελθείς εν τω Ελληνικώ Συλλόγω "Σεραπείω" (πωλείται υπέρ του Εθνικού Στόλου)» (Αλεξάνδρεια 1876), 2. «Οι Πέρσαι του Αισχύλου, λόγος απαγγελθείς τη 30 Ιανουαρίου 1880, κατά την εορτήν των σχολείων

---

24. Παντελή Λέκκου, *Το Αβερώφειο Γυμνάσιο Αλεξανδρείας από της ιδρύσεώς του έως το 1960*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 437-438.

25. Ιωάννη Χατζηφώτη, *Αλεξάνδρεια, οι δύο αιώνες του νεότερου Ελληνισμού (19ος-20ός αιώνες)*, Αθήνα 1999, σ. 163-164.

26. Σήμερα, η προτομή και η αναμνηστική πλάκα βρίσκονται στο κλιμακοστάσιο του κτηρίου του Γενικού Προξενείου της Ελλάδας στην Αλεξάνδρεια (πρώην Μπενάκειο Ορφανοτροφείο Θηλέων). Στην τελευταία αναγράφονται τα ακόλουθα: «ΔΗΜΗΤΡΙΩι ΒΕΝΕΤΟΚΛΕΙ / ΤΩι ΕΚ ΡΟΔΟΥ / ΔΙΕΥΘΥΝΑΝΤΙ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ / ΑΠΟ ΤΟΥ 1878 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1905 / ΠΡΩΤΩι ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗι ΤΟΥ ΑΒΕΡΩΦΕΙΟΥ / Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ / ΤΙΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ». Βλ. Π. Λέκκου, *Το Αβερώφειο Γυμνάσιο*, ό.π., σ. 456.

(Αλεξάνδρεια 1880), 3. «Περί της Αρχαίας Αλεξανδρείας και της πνευματικής αυτής αναπτύξεως (λόγος απαγγελθείς τη 30 Ιανουαρίου 1882, κατά την επέτειον εορτήν των Σχολείων)» (Αλεξάνδρεια 1882), 4. «Λόγος περί της σπουδαιότητος της του ανθρώπου σωματικής, ηθικής και διανοητικής αγωγής και περί του προορισμού της μητρός και των καταστημάτων των εκπαιδευτικών, απαγγελθείς τη 30 Ιανουαρίου 1884, κατά την επέτειον εορτήν των σχολείων» (Αλεξάνδρεια 1884), 5. «Ο Σωκράτης, λόγος απαγγελθείς τη 30 Ιανουαρίου 1887» (Αλεξάνδρεια 1887), και 6. «Περί φιλοπατρίας, λόγος απαγγελθείς τη 30 Ιανουαρίου 1894, κατά την επέτειον εορτήν των σχολείων» (Αλεξάνδρεια 1894).

Έγραψε επίσης ιστορία της γενέτειράς του, που θεωρείται το σημαντικότερο έργο του, και αποτέλεσε την υποδομή, για να γραφτούν μεταγενέστερα αρκετές άλλες. Εκδόθηκε, όμως, μετά τον θάνατό του, και πάλιν στην Αλεξάνδρεια, με τίτλο: «Ιστορία της νήσου Ρόδου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της υποταγής αυτής εις τους Ρωμαίους, 79 μ.Χ., συνταχθείσα επί τη βάσει των ακριβεστέρων πηγών αρχαίων τε και νεωτέρων συγγραφέων και ανακαλυφθεισών επιγραφών» (Αλεξάνδρεια 1930)²⁷. Δημοσίευσε ακόμη εργασίες στον τοπικό τύπο, όπως στο περιοδικό «Εικοστός Αιών» της Αλεξάνδρειας, που κυκλοφορούσε μεταξύ των ετών 1895-1896²⁸.

Μετά την αφυπηρέτησή του, ο Δημήτριος Βενετοκλής απεσύρθη στην ιδιαίτερη πατρίδα του Ρόδο, όπου εγκατεστάθη και ο αδελφός του Μίνως. Εκεί, τα δύο αδέρφια, αξιοποιώντας τα χρήματα που εξοικονόμησαν κατά το μακρό χρονικό διάστημα των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων στην Αλεξάνδρεια, πραγματοποίησαν διάφορες αγαθοεργίες, χάριν του κοινού καλού, όπως τη μεταφορά νερού στις συνοικίες της Μητρόπολης και της Αγίας Αναστασίας της πρωτεύουσας του νησιού, καθώς και τη χρηματοδότηση της ανέγερσης του κοιμητηριακού ναού του Αγίου Δημητρίου. Κυρίως, όμως, επικέντρωσαν την προσφορά τους στη στήριξη της εκπαίδευσης της Ρόδου και της ίδρυσης

---

27. Ο Ευγένιος Μιχαηλίδης, *Βιβλιογραφία των Ελλήνων Αιγυπτιωτών (1853-1966)*, Αλεξάνδρεια 1965-1966, σ. 22, 26, 27, 30, 41, 127, καταγράφει το σύνολο των δημοσιευθέντων έργων του Βενετοκλή, εκτός από την έκδοση των Περσών του Αισχύλου, αντίτυπο της οποίας φυλάσσεται στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

28. Ιω. Χατζηφώτη, *Αλεξάνδρεια, οι δύο αιώνες του νεότερου Ελληνισμού (19ος-20ός αιώνες)*, ό.π., σ. 327-328.

Γυμνασίου. Ήδη από το 1901, τα δύο αδέρφια είχαν δραστηριοποιηθεί στον τομέα αυτό και προσέφεραν, υπέρ των σχολείων της Ρόδου, κτήμα τους στο χωριό Λάερμα, ενώ το επόμενο έτος ανέλαβαν να συναθροίσουν χρήματα στην Αίγυπτο, για την οικονομική ενίσχυσή τους²⁹.

Στο μεταξύ, την περίοδο αυτή προστέθηκαν μερικές νέες τάξεις στο Κοινοτικό Σχολείο της Ρόδου, με αποτέλεσμα, στα τέλη της δεκαετίας του 1900, να λειτουργεί με τέσσερις τάξεις Δημοτικού, τρεις Ελληνικού και δύο Γυμνασίου, δηλαδή με τη μορφή Ημιγυμνασίου. Η συμπλήρωση, όμως, των τάξεων και η μετατροπή του σε κανονικό Γυμνάσιο προσέκρουε στην έλλειψη επαρκών οικονομικών πόρων, οπότε οι Δημήτριος και Μίνως Βενετοκλής αποφάσισαν να συμβάλουν με γενναία χορηγία, το σύνολο της οποίας ανερχόταν στα 31,600 χρυσά φράγκα, στην επίλυσή του. Η ίδρυση του Γυμνασίου ήταν πλέον γεγονός και ο θεμέλιος λίθος του κατατέθηκε, στις 18 Ιανουαρίου 1909, από τον Μητροπολίτη Ρόδου Ιωακείμ.

Το σχολικό κτήριο ετοιμάστηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα και το Γυμνάσιο λειτούργησε ως τετρατάξιο από το σχολικό έτος 1911-12. Το αμέσως επόμενο έτος προσετέθη πέμπτη τάξη και διορίστηκε Γυμνασιάρχης, οπότε, τον Αύγουστο του 1912, αναγνωρίστηκε ως ισότιμο με τα αντίστοιχα της Ελλάδας. Με τη λειτουργία του κατέστη δυνατή η μόρφωση εκατοντάδων νέων, που αποκτούσαν έτσι τα κατάλληλα εφόδια, για να συνεχίσουν με αισιοδοξία τη ζωή τους. Για τον λόγο αυτό, η κοινότητα της Ρόδου ανεκήρυξε τους αδελφούς Βενετοκλή σε Μεγάλους Ευεργέτες, και έδωσε στο σχολείο το όνομα «Βενετόκλειον Γυμνάσιον»³⁰. Αργότερα, όμως, κατά το σχολικό έτος 1947-48, όταν με δωρεάν της οικογένειας Καζούλλη προσετέθη νέα πτέρυγα, μετονομάστηκε σε «Καζούλλειον».

---

29. Γεώργιου Βεργωτή, «"Βενετοκλείου" Γυμνασίου παραλειπόμενα», *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 5 (1978) 272.

30. Για την ίδρυση του Βενετόκλειου Γυμνασίου βλ. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου*, ό.π., σ. 497-498· Πλάτωνα Κυπριώτη, *Οι Βενετοκλείς και το Βενετόκλειον*, Αθήνα 1973, όπου και πολλές άλλες πληροφορίες για τον Δημήτριο Βενετοκλή (το βιβλίο μας υπέδειξε και παρεχώρησε προς μελέτη ο κ. Νικόλαος Μαστροχρήστος, τον οποίο και θερμά ευχαριστούμε)· Του ιδίου, «Οι Βενετοκλείς και το Βενετόκλειον», *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 6 (1979) 353-368· Γ. Βεργωτή, «"Βενετοκλείου" Γυμνασίου παραλειπόμενα», ό.π., σ. 271-286.

Ο Δημήτριος Βενετοκλής έζησε την υπόλοιπή του ζωή στη Ρόδο, απολαμβάνοντας τον σεβασμό και την αγάπη των συμπατριωτών του. Απεβίωσε το 1919, ενώ ένα χρόνο αργότερα απεβίωσε και ο αδελφός του, Μίνως. Η κοινότητα της πόλης μερίμνησε για τη διατήρηση της μνήμης αμφοτέρων, με τη φιλοτέχνηση προτομών τους, έργο του γλύπτη Μιχάλη Θεοχάρη, τα αποκαλυπτήρια των οποίων τελέστηκαν στις 26 Οκτωβρίου 1933, στον εορτάζοντα κοιμητηριακό ναό του Αγίου Δημητρίου³¹.

Η ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΟΚΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

1

Μακαριώτατε!

Έλθών εις Λεμεσό, ως διδάσκαλος τῶν Ἑλληνικῶν, καθήκόν μου θεωρῶ ιερῶτατον νά γράψω πρός τήν Ὑμετέραν Μακαριότητα καί νά γνωρίσω Αὐτήν δι' ἐπιστολῆς τοῦλάχιστον, ἀφ' οὔ προσωπικῶς πρός τό παρόν εἶναι δύσκολον νά ποιήσω τοῦτο. Χαίρω, Μακαριώτατε, καί χαίρω χαράν μεγάλην, διότι καί ἐν τῷ κλεινῷ ἐδάφει τῶν κλεινῶν Ἀθηνῶν εὐρισκόμενος, καί νῦν ἐνταῦθα, πολλούς ἀκούω ὑπέρ Ὑμῶν τοῦς ἐπαίνους, παρά τε τῶν ὑπό τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος ποιμαινομένων καί παρά τῶν ἀπλῶς γνωρισάντων Αὐτήν.

Μεγίστη δέ ἐπικρατεῖ ἡ δόξα τῆς Ὑμετέρας φιλομουσίας· περί τούτου δέ ἐγώ οὐδαμῶς δύναμαι νά ἀμφιβάλλω, φρονῶν ὅτι, καί τάς βαθμίδας μόνον τῆς ἐν Πειραιεῖ προκυμαίας ἐάν τις πατήση, ἀρκεῖ, ὅπως πνευσθῆ αὐτῷ ἡ φιλομουσία, πολλῶ μᾶλλον εἰς τόν μακρόν χρόνον πατήσαντα τό ἔδαφος τοῦ ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτηρίου, οὔτινος καί ἡ ἐξωτερική μόνον θέα δύναται νά ἐμπνεύσῃ καί ἐμπνέει ἀληθῶς σεβασμόν πρός τάς Ἐπιστήμας, οὐ μόνον εἰς τοῦς λάτρεις αὐτῶν, ἀλλά καί εἰς τοῦς ἀπλῶς θεωμένους αὐτό.

Ἀλλά καί οἱ Λεμήσσιοι οὐδαμῶς στεροῦνται φιλομουσίας· διό καί ἐγώ ὑπό τούτων ἐνθαῦρνόμενος, θέλω προσπαθήσει, οὐδέενος πόνου φειδόμενος, νά πληρώσω ὅσον ἔνεστι

---

31. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία της Ρόδου*, ὁ.π., σ. 566.

τούς πόθους αὐτῶν. Εὐχόμενος τῇ Ὑμετέρα Μακαριότητι πᾶν ἀγαθόν κατά τό μόλις ἀρξάμενον Νέον Ἔτος, μένω μετά τοῦ ἀνήκοντος σεβασμοῦ,

Ἰαννουαρίου 8, 1867. Ἐν Λεμησῶ,

ὁ διδάσκαλος Δ. Βενετοκλῆς.

Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, *Βιβλίον ΙΖ'*. *Ἐκπαιδευτικά Ἀρχιεπισκοπικῆς Περιφερείας, Ἀμμοχώστου, Θρόνου Πάφου, Θρόνου Κιτίου, Θρόνου Κυρηνείας 1868-1883*, ἀρ. 28.

2

ΟΛΙΓΑ ΠΕΡΙ ΚΥΠΡΟΥ

Ὑπό Δημητρίου Νικολαΐδου

Περί Σχολείων

... Τά ἐν τῇ πόλει ταύτῃ [Λεμησῶ] Σχολεῖα χρονολογοῦνται ἀπό τοῦ ἔτους 1819· πρῶτος ἐν αὐτοῖς, κατ' ἰδίαν διδάξας, ὑπῆρξεν ὁ γνωστός ἤδη τῶ ἀναγνώστη Δημήτριος Θεμιστοκλῆς. Ἀλλά, κατά τούς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' οὓς καί ἡ μεγάλη Κύπρος ἔχει τό αὐτῆς αἷμα, τούτέστιν ἀπό τοῦ ἔτους 1821 μέχρι τοῦ 1833, μόνοι ἐν τῶ τόπῳ διδάσκαλοι ὑπῆρχον οἱ ἱερεῖς. Μόλις δ' ἐν ἔτει 1834 κατεστάθη ἐν Λεμησῶ τό πρῶτον ἀλληλοδιδασκτικόν Σχολεῖον ὑπό τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Σαλλουμίδη, κατελθόντος εἰς Κύπρον ἀπό τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ὀρφανοτροφείου· παρ' αὐτῶ ἐδιδάχθην κἀγώ τά πρῶτα γράμματα. Ἐν ἔτει 1834 ἕτερος Κύπριος, Χριστόδουλος Βασιλειάδης, ἐδίδαξε τήν ἑλληνικήν καί μετ' αὐτόν ἀπελθόντα τῆς Κύπρου, προσεκλήθη ὁ μακαρίτης Μᾶρκος Ἀνδρεάδης, ὁ τόν βίον ἐπ' ἐσχάτων ἐν ἄκρᾳ πενία ἐν Ἀθήναις τελευτήσας, ὅστις ἐδίδαξεν ἀπό τοῦ ἔτους 1838-1841, ἐνδούς τῶ φιλομούσῳ ζήλῳ πολλῶν φίλων καί συγγενῶν, μεταπεμψαμένων αὐτόν ἐκ Λάρνακος.

Καί μέχρι μέν τῶν χρόνων τούτων τά Σχολεῖα ἦσαν ἰδιωτικά. Μετά τόν εὐμαθῆ Ἀνδρεάδην ἐδίδαξεν, ὡς πρῶτος δημόσιος διδάσκαλος, ὁ μακαρίτης Ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Εὐγενιάδης, Κύπριος, μαθητής τῆς τοῦ Καΐρου Σχολῆς, ὅστις ἐν ἔτει 1848, ἐπανακάμψαντος ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ γράφοντος τήν παροῦσαν διατριβήν, Δημητρίου Λ. Νικολαΐδου, τακτοποιηθέντων τῶν Σχολείων καί τῆς παραδόσεως γινομένης κατά τήν νεωτέραν μέθοδον, ἀπέστη τῆς διδασκαλίας, ἣν ἀνέλαβεν ὁ γράφων, ὅστις ἐδίδαξε

μέχρι τοῦ ἔτους 1855*, καί οὗτινος διάδοχος ἐγένετο ὁ ἐκ Ρόδου κ. Δημήτριος Βενετοκλῆς, ἀνὴρ λόγιος καί τὰ μάλιστα δόκιμον διδασκαλίαν ἀσκήσας, κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ παρ' ἡμῖν διατριβήν. Τοῦτον δέ διεδέξατο ὁ καί νῦν τὰ ἐν Λεμησῶ λίαν εὐδοκίμως διευθύνων Σχολεῖα κ. Ἀνδρέας Δ. Θεμιστοκλῆς, σπουδαστής τοῦ Ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλάδος Πανεπιστημίου καί τῶν τῆς Γερμανίας. Οὕτω λοιπόν τὰ ἐν Λεμησῶ σχολεῖα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1819, ἐκτός μικρῶν τινῶν διαλειμμάτων, γενομένων ἐν χρόνοις διωγμοῦ καί φρίκης.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1848 μέχρι τοῦδε οὐ διέλειπον καλῶς κατηρτισμένα ὄντα καί γενναίους φέροντα καρπούς. Ἐπειδὴ δέ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1834 διετηρήθησαν τακτικῶς, καί ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῆς σήμερον τὰ ἀλληλοδιδασκτικά Σχολεῖα, φρονῶ ὅτι τὰ γράμματα ὑπάρχουσι μᾶλλον διαδεδομένα ἐν Λεμησῶ ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις τῆς νήσου πόλεσι.

Παρθεναγωγεῖον ἐν Λεμησῶ κατέστη ἀπὸ εἰκοσαετηρίδος περίπου καί ὑπάρχει μέχρι τοῦδε, λίαν εὐδοκίμως διευθυνόμενον, θά ἠδικοῦμεν δέ τὰς εὐγενεῖς καί εὐπαιδευτούς παρθεναγωγούς, εἰ μὴ ἀπονέμομεν αὐταῖς δίκαιον ἔπαινον, ὅτι μετὰ προθυμίας καί ζήλου διδάξασαι, προσήνεγκαν ταῖς τῶν Λεμησίων κόραις τὰ εὐώδη ἄνθη, ἅπερ ἐδρέψαντο ἀπὸ τῶν λειμώνων τῶν ἰοστεφάνων Ἀθηνῶν, τῆς φιλομούσου καί φιλοκάλου Σμύρνης καί τῆς μουσοτρόφου Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπάρχουσι λοιπόν ἐν Λεμησῶ σχολεῖα τρία, ἑπτὰ περιλαμβάνοντα διδασκάλους· τοῦτέστιν ἓν ἑλληνικόν μετὰ τριῶν Διδασκάλων καί τριάκοντα περίπου μαθητῶν· ἓν ἀλληλοδιδασκτικόν μετὰ δύο διδασκάλων καί εἴκοσι καί ἑκατόν μαθητῶν· ἓν ἀλληλοδιδασκτικόν μετὰ δύο διδασκάλων καί εἴκοσι καί ἑκατόν μαθητῶν καί ἓν Παρθεναγωγεῖον μετὰ δύο διδασκάλων ἐπίσης καί ἑβδομήκοντα μαθητριῶν....

[Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀνεδημοσιεύσαμεν ἐκ τῆς Τεργεσταίας «Κλειοῦς»].

Νέον Κίτιον, 10/22.10.1879.

*Σημ. Προφανῶς πρόκειται περὶ τυπογραφικοῦ λάθους, αφοῦ, ὅπως αναφέρθηκε, ὁ Νικολαΐδης δίδαξε μέχρι το 1864, ἐνῶ ὁ διάδοχός του, Βενετοκλῆς, ἀνέλαβε τὴν διεύθυνση τῆς Σχολῆς το 1866.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό τῆς Εκκλησίας τῆς Κύπρου *Ἀπόστολος Βαρνάβας*, τόμ. 81 (Λευκωσία 2020), σ. 367-380.